

вітчизняної педагогічної науки у сучасних умовах і, на наш погляд, заслуговує всебічного поширення в роботі кафедр гуманітарного спрямування.

Таким чином, можна зробити висновок, що участь кафедр соціально-політичних наук, у тому числі політології, в процесі формування державної ідеології в регіонах на рівні місцевого самоврядування та підготовки майбутньої інтелігенції є ефективною і дійовою, бо лише вони виступають безпосередніми носіями політичної культури по всій Україні і саме через них є можливість налагодження конструктивних відносин держави з різними соціальними верствами населення в умовах реформування українського суспільства.

*В.М.Боднар,
М.М.Вегеш*

Ужгородський державний університет

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ПОЛІТОЛОГІЇ В УГОРСЬКІЙ І ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІКАХ

Політологія як навчальна дисципліна постала у вузівських програмах в Україні лише в останнє десятиліття, а в сусідніх з нами країнах децю скоріше: в Югославії у 1948 р., у Польщі — 1963 р., в Угорщині і Чехословаччині — у 1988 р. Отже, децю більший досвід викладання даної дисципліни мають зарубіжні політологи.

Становлення політології на освітніх теренах України, до речі, як і інших гуманітарних дисциплін, супроводжувалося певними труднощами, що пояснюється недостатньою наявністю кваліфікованих викладацьких кадрів, ґрунтовних підручників, навчально-методичних посібників, хрестоматій, методичних посібників комплексного вивчення вузівського курсу тощо. Але, незважаючи на це, інтерес до політології, особливо серед молоді, невпинно зростає. Більшість студентів починає усвідомлювати, що без відповідних базових знань щодо

вугі політики, розуміння динаміки політичних процесів і тенденцій у сучасному світі, у своїй країні їм не знайти гідного місця в суспільно-політичному житті.

Позитивним є той факт, що, починаючи з 1990 р., українськими вченими видано чимало підручників і навчально-методичних посібників з історії політичної думки, історії української і світової державності, політології. Серед них заслуговують доброго слова праці І.Дюбюка, Б.Кухти, В.Потульницького, О.В.Лазоренко і О.О.Лазоренко, В.Скиби, В.Горбатенка і В.Туренко, ряд посібників учених Ужгородського державного університету (авторський колектив у складі В.Боднара, М.Вегеша і В.Худанича) та ін. Особливої уваги заслуговує підручник «Політологія: історія та методологія» за загальною редакцією проф. Ф.М.Кирилюка (Київ: Здоров'я, 2000), який відповідає тематичному плану навчального курсу «Політологія» для вищих навчальних закладів освіти України, складеного Міністерством освіти України в 1997 р. Відзначимо, що в цьому посібнику є цілий ряд розділів, які відсутні в інших аналогічних виданнях і є вкрай необхідними для навчання студентів зі спеціальності «Політологія». Це, насамперед, розділи «Політика і право», «Політика і релігія», «Політичні дії», «Етнонаціональні проблеми суспільства», «Політичні конфлікти та шляхи їх подолання», «Політичне прогнозування», «Діалектика загальноцивілізаційного, національно-державного та регіонального розвитку» тощо.

Однак, якщо навчальною програмою вимагається освоєння 24 тем, а згідно з нормативними документами на курс «Політології» відводиться 120 годин, але вченими родами факультетів дозволяється 2/3 відводити на самостійну роботу студентів, то в нашому розпорядженні в середньому є 34 години лекційного курсу. Погодьтеся, що за цей час викласти матеріал неможливо.

З іншого боку, в нашому університеті навчаються студенти угорської, словацької, чеської національності. Певна частина із них проходить стажування в Угорщині, Словаччині та інших країнах згідно з підписаними договорами між УжДУ і провідними вузами

вищеназваних країн. Під час стажування в нашому університеті вони слухають відповідний курс лекцій з політології, а після цього складають іспит у себе на батьківщині. Практика доводить, що існує чимало розбіжностей у підручниках і програмах України та аналогічних в Угорщині, Чехії, Словаччині. Цікаво, що на семінарських заняттях виникають певні дискусії.

Які ж відмінності в програмах і підручниках вищеназваних країн? В Чеській Республіці головними посібниками, які рекомендовані Міністерством освіти, є навчальні посібники доктора Романа Давіда «Політологія. Основи суспільних наук» (Оломоуц: Оломоуц, 1999.— 3-є розширене видання) і «Політологія» (за загальною редакцією доцента, доктора Юрія Кроупи.— Брно: «Університет Т.Г.Масарика», 1998). Перший посібник рекомендований для вузів 4-ої категорії, другий — для 3 і 2-ої категорій. Особливо цікавий і оригінальний посібник Р.Давіда. Крім розділів «Політичне життя суспільства», «Політична система», «Політичні процеси», заслуговують на увагу також такі теми, як «Демократія», «Класифікація і основні засади демократій та людські права», «Конституція», «Міжнародні відносини», «Міжнародна економічна співпраця» тощо. Наприклад, у розділі «Політичні доктрини та ідеологія» окремими параграфами виведено теми «Лібералізм», «Консерватизм», «Християнська соціальна наука», «Соціалізм», «Комунізм», «Фашизм і нацизм», «Расизм», «Націоналізм», «Анархізм», «Фемінізм» та ін. На початку розгляду кожної концепції дається коротке її визначення із енциклопедичного політологічного словника, потім стисла історія виникнення тієї чи іншої концепції, основні її положення та засади, короткі вижимки з праць видатних вчених чи політиків про концепцію, а на завершення — короткі дані про цих учених. Зокрема, під час розгляду ліберальної концепції даються вижимки із праці Ф.Хаєка «Основний закон свободи», до соціалізму — вижимок із праці Шарля де Голля «Фабіанський соціалізм», до нацизму — із статті А.Гітлера «Німецькій молоді», до анархізму — із праці П.Кропоткіна «Сучасна наука і анархія», до теми «Хри-

стианська соціальна наука» — із виступу Папи Павла Іоанна II «Centesimo annus» тощо. Кожна цитата супроводжується чітким науковим апаратом. Найголовніше те, що після цих коротких уривків із праць поміщені запитання до текстів, які змушують студентів розмірковувати, вчать їх аналізувати теоретичний матеріал, робити висновки, порівнювати основні засади концепцій.

Зокрема, після уривків із праці Ф.Хаєка до тексту ставляться такі запитання: що ви можете пригадати з історії лібералізму? Які є етапи і що характерно для кожного з етапів розвитку і формування сучасного лібералізму? Як би ви охарактеризували дві різні форми лібералізму? В якому співвідношенні перебувають лібералізм і демократія? Які погляди Ф.Хаєка щодо відношення лібералізму до традицій? Чи вважаєте ви, що цей погляд для лібералів є типовим? Спробуйте охарактеризувати сутність плюралістичної теорії демократії. У яких формах існує демократія? Що їх розрізняє? Що говорить Ф.Хаєк про безпосередню (пряму) демократію? Неві (чеські) політичні партії себе оголошують ліберальними? Чи всі вони підтримують принципи демократії?

До аналізу комуністичної концепції даються уривки із «Маніфесту комуністичної партії», із праці К.Маркса «Критика Готської програми», Ф.Енгельса «Анти-Дюрінг», В.Леніна «Про державу» тощо, а у запитаннях до текстів студентам ставляться такі питання: що ви знаєте про історичну ситуацію, в якій виник марксизм? Хто такі комуністи? У яких відносинах перебуває комуністична партія з іншими партіями за виробничою ознакою? Яка їх мета? Які погляди комуністів на власність? Чому має бути ліквідована приватна власність? Які погляди комуністів на народність, національність? Які погляди комуністів на село? Чому і як має бути побудовано безкласове суспільство? Чи відповідають сучасні доктрини комуністів положенням, викладеним у працях К.Маркса? Чи є марксизм догматичним? Що є марксистським фундаменталізмом?

Цікаві уривки наводяться до параграфу «Свобода»: із праці В.Фромма «Втеча від свободи», І.Берліна «Чотири

есе про свободу», Ф.Достоевського «Великий інквізитор», Д.Мілля «Про свободу». Запитання, які ставляться студентам, є складними, але водночас оригінальними. Наприклад: Спробуйте порівняти страх від свободи у Ф.Достоевського і Е.Фромма? Якщо б вам довелося прокласти кордон обмеження абсолютної свободи, хто б виявився ближче до засад природних прав людини: Т.Гоббс чи Д.Локк? Що думаєте про відношення категорій: свобода — сила, свобода — власність? Яке співвідношення політичних і економічних свобод? Що є у свободі позитивним, а що негативним? Як на ці питання дивляться Е.Фромм і І.Берлін? тощо. Крім того, кожен розділ завершується переліком основних праць під назвою «Розширена література». Праці вчених із світовим іменем даються на чеській, англійській, німецькій та інших мовах. Їх супроводжує словник іншомовних слів. Наприкінці підручника дається перелік найголовніших політологічних журналів із різних країн світу. Отже, праця Р.Давіда — це підручник і хрестоматія із структурно-логічними схемами одночасно. Учуть вчитися!

Другий підручник, який уже згадувався нами, виданий під редакцією Ю.Кроупи. Він близький до українських, але є добрим підспорювачем для нашої кафедри, бо має великий розділ (від 55 до 209 стор.) «Порівняльна політологія» (за спеціалізацією ми маємо такий курс), де досить широко дається типологія політичних систем; їх суть, типи політичних систем певних країн у їх порівнянні (Чеської Республіки, Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Франції, Федеративної Республіки Німеччини, Італійської Республіки, Словацької Республіки і Російської Федерації). Для прикладу розглянемо розділ «Політична система Сполучених Штатів Америки». Окремими параграфами в ньому виділено: найвищі державні органи; влада законодавча — конгрес, влада виконавча і президент; судова влада — найвищий суд; принципи федералізму штатів; організація судівництва у штатах; місцеве самоуправління (самоврядування); політичні партії і їх характеристика; організаційна структура політичних

партій; демократична партія; республіканська партія; інші партії; громадські організації і об'єднання; специфічні відмінності політичної системи Сполучених Штатів від інших федеральних країн; особливості політичної культури в країні.

В Угорській Республіці найбільш відомим і поширеним є підручник Михайла Бігарі і Бейли Покола «Політологія» (Будапешт: Універсітас; Будапештський університет ім. Етвена Лоранда, 1992, 1994 і наст. роки), який завоював цілий ряд міжнародних премій. Він написаний згідно з міністерською програмою і рекомендований як навчальний посібник.

Крім загальноприйнятих тем (із історії формування суспільно-політичної думки, політика як наука, предмет, методи і функції політології, сучасні політологічні концепції, політична система суспільства, держава і влада: їх легітимність, громадські організації, засоби масової інформації і політика тощо), він містить ряд оригінальних розділів. Серед них: «Економічна система і політична система», «Структура-функції політичних режимів», «Політичні цінності», «Із історії парламентаризму», «Моделі парламентів», «Парламенти і політичні партії», «Парламенти й інші «розподілені влади», «Законодавчий процес у парламентах», «Взаємозв'язок політики і права».

Щоб полегшити студенту розібратися в матеріалі, робиться його розчленування. Наприклад, у розділі «Політичні партії» подається їх класифікація за Стівеном Косном, потім М.Дюверже, Ш.Шарльом і Д.Сарторі, різновиди за Е.В'ятром. Жирним шрифтом подаються їх основні типи (через арабську нумерацію, за великим шрифтом, через дефіс), а вже потім зменшеним шрифтом їх характеристика. Студенту легше запам'ятати прочитане.

Досить поширеним в Угорщині є підручник для гуманітарно-суспільних і юридичних спеціальностей професора Кулчара Калмана «Політична і юридична соціологія», який рекомендований Міністерством освіти. Перший розділ підручника — «Політична соціологія» — розглядає питання предмета політичної соціології,

функції та основні категорії, етапи розвитку політичної соціології, основи соціальної політики, вплив соціальних груп, особистостей на політичні процеси і явища, закономірності розвитку демографічної політики та їх вплив на політику і політичні процеси, зокрема в Угорщині (в Угорщині, як і в Україні, проходить процес різкого падіння народжуваності), політичні норми, елементи політичної системи, політична поведінка, політична поведінка і суспільство, значення політики у функціонуванні політичної системи та об'єктивних змін, суспільне оточення і політичні процеси.

У другому розділі — «Юридична соціологія» — наголошується на питаннях становлення і розвитку юридичної соціології, юридичної підсистеми і суспільства (право як норма, значення права для суспільства, право як особливий вид соціальних норм, національна система норм, суб'єктивне право і політика, правові відносини і політика та суспільство, правові норми як регулятор сфер суспільного життя, суперечності між політикою і правом, право як чинник формування політики, проблеми взаємовідносин політики і права в Угорщині).

Ми звернули увагу лише на певні відмінності в наших програмах і підручниках, їх особливості. Як бачимо, деякі елементи можна запозичити. Від цього тільки виграла б якість знань студентів із предмету, розширився б їх кругозір, вони могли б краще аналізувати різноманітні суспільно-політичні процеси. Українська політологія проходить перший етап становлення науки, для якого характерне накопичення матеріалу, і відбувається перехід до наступного, якіснішого етапу, де ставиться мета навчити студентів мислити, аналізувати, робити практичні висновки і узагальнення.